

PERSDOSSIER

PERSCONFERENTIE

06.07.2021

Restitutie: het voorstel van Thomas Dermine
Staatssecretaris voor Relance en Strategische Investeringen,
belast met Wetenschapsbeleid.

Opening herkomstparcours in het AfricaMuseum

INHOUDSTAFEL

Algemeen kader	4
<hr/>	
Restitutie: het voorstel van Thomas Dermine, Staatssecretaris voor Relance en Strategische Investerings, belast met Wetenschapsbeleid.	8
<hr/>	
Introductie tot het herkomstparcours	12
1. Roofkunst	
2. Recente aanwinst	
3. In onderzoek	
<hr/>	
Een greep uit het parcours	16
- <i>Nkish</i> . Krachtbeeld	
- Helmmasker	
- Bedstijl	
- Olifantenmasker	
- Voorouderbeeld Lusinga	
- Luba-masker	
- Pad	
- Masker Tshokwe <i>Cihongo</i>	
- Ivoren signaalfluit	
- Brief	
<hr/>	
Tentoonstellingsprogramma AfricaMuseum 2021-2023	38
<hr/>	
Praktische informatie	44

Freddy Tsimba (1967), *Centres fermés, rêves ouverts* (Gesloten centra, open dromen), Tervuren, 2016. Betonijzer van de werf in Tervuren en lepels uit Kinshasa

ALGEMEEN KADER

Het AfricaMuseum heropende zijn deuren in december 2018 na een grondige renovatie. Sinds de eerste renovatieplannen concreet vorm kregen in 2002, heeft het museum een lang dekoloniseringstraject afgelegd. Dit traject is niet afgelopen bij de heropening van het museum, het is een proces van lange adem. De verdere stappen uiten zich ondermeer in de thema's van de tijdelijke tentoonstellingen, in de manier waarop samengewerkt wordt met Afrikaanse partners voor de organisatie van activiteiten, in de inhoud van onze workshops en publieksactiviteiten, in de houding tegenover restitutie en het belang dat er binnen het instituut gehecht wordt aan herkomstonderzoek.

Het grootste deel van de etnografische museumcollectie is verworven tijdens de koloniale periode. Ongeveer 40% daarvan kwam pas in de collecties van het museum na 1960, vooral via schenkingen. Sinds enkele jaren en in het bijzonder na de heropening van het AfricaMuseum in 2018, rijzen vragen over de herkomst en context van verwerving van voornamelijk de etnografische collecties uit de koloniale periode. De laatste jaren wordt prioriteit gegeven aan onderzoek naar de manier waarop die voorwerpen werden verworven.

Een deel van de collecties van het AfricaMuseum werd tijdens de koloniale periode verworven in een context van ongelijkheid en zeker tijdens de periode van de Onafhankelijke Congostaat (1885-1908) werden objecten verworven met geweld of door plundering. Volgens een ruwe schatting zijn vermoedelijk ongeveer 900 voorwerpen verworven in die periode. Deze zijn momenteel onderwerp van grondig herkomstonderzoek.

© J. Van de Voorde, RMCA Tervuren

Vandaag worden objecten verzameld in het kader van onderzoeksprojecten en veldwerkstudies, steeds in nauwe samenwerking met musea en universiteiten ter plaatse. Het onderzoeksterrein beperkt zich niet langer tot Centraal-Afrika maar beslaat heel Afrika ten zuiden van de Sahara. De objecten worden ook goed gedocumenteerd, al blijven het fragmenten van een breder geheel. Immateriële cultuuruitingen als taal en muziek krijgen meer aandacht dan vroeger. Internationale ethische normen worden nageleefd bij het verwerven van museumcollecties.

Via het *scientist in residence*-programma worden ook Afrikaanse wetenschappers, waaronder dit jaar professor Placide Mumbembele Sanger van de *Université de Kinshasa*, betrokken bij het onderzoek naar de herkomst van de collecties. Gelijklopend met het programma *scientist in residence* zal een masterclass worden georganiseerd voor kunstenaars, studenten, schrijvers, journalisten,... en iedereen met een sterke affiniteit en interesse voor Afrika, met als centraal thema herkomstonderzoek en de collecties van het AfricaMuseum.

Herkomstonderzoek wil kennis en informatie verkrijgen over de verwerving van een object of een collectie. Het is een middel om te achterhalen hoe en via welke wegen de objecten zijn verworven en in het museum zijn terechtgekomen. De resultaten van het onderzoek worden met het publiek gedeeld via een Herkomstparcours in de permanente tentoonstelling en via de website.

Het AfricaMuseum maakt voor herkomstonderzoek gebruik van de waardevolle archieven die ze over de collecties heeft opgebouwd. Dat archiefmateriaal volstaat niet altijd, soms is veldonderzoek in het land van oorsprong nodig. Het is daarom belangrijk om extra tijd en middelen te investeren in herkomstonderzoek, ook in Congo zelf – zoals gebeurde om de verwervingsgeschiedenis van de *Nkisi* van Ne Cuco te achterhalen. Herkomstonderzoek gebeurt steeds in nauwe samenwerking met onze Afrikaanse partners. Zij hebben toegang tot onze inventarissen en archieven om het onderzoek en de dialoog te vergemakkelijken. Het AfricaMuseum levert ook grote inspanningen om zijn archieven, foto's en films te digitaliseren en online te plaatsen. Voor een grondig herkomstonderzoek van de collecties van het AfricaMuseum zijn wel veel meer middelen nodig.

In samenwerking met de Rijksarchieven, Buitenlandse Zaken en Rwandese partners loopt er momenteel ook een project voor de digitalisering van historische archieven van Rwanda in België. Het volledige geologische archief over Rwanda, bewaard in het AfricaMuseum, is ook al aan de Rwandese overheid overgemaakt.

Recent is er, niet enkel in België, een vernieuwde belangstelling voor het restitutedebat. Een groot deel van de materiële collecties van Afrika bevindt zich in westerse musea of bij privéverzamelaars. In de voorbije jaren gingen steeds meer stemmen op om het onrechtmatig verworven Afrikaans erfgoed in westerse handen aan de landen van oorsprong over te maken. Het museum neemt een open en constructieve houding aan tegenover het restitutedebat. Begin 2020 stelde het AfricaMuseum een restitutiebeleid op, dat te vinden is op onze website. De teruggave van erfgoed is een proces dat in dialoog met de Congolese partners en de andere landen van oorsprong moet gebeuren. In Congo dringt men ook aan op een 'reconstitutie' van een eigen representatieve collectie. Het AfricaMuseum zal hier via een uitgebreid meerjarenprogramma van wetenschappelijke en museologische samenwerking, en van capaciteitsversterking toe bijdragen.

Recent kwam dit debat opnieuw in een stroomversnelling, dankzij het wetsvoorstel van Thomas Dermine, federale staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid.

© J. Van de Voorde, RMCA Tervuren

RESTITUTIE: het voorstel van Thomas Dermine, Staatssecretaris voor Relance en Strategische Investerings, belast met Wetenschapsbeleid.

Restitutie: « we moeten de symbolische belangen die verband houden met het bezit van geroofde voorwerpen ontkoppelen van de operationele belangen die verband houden met hun materiële teruggave» - het Copernicaanse voorstel van Thomas Dermine, gebaseerd op twee principes en drie categorieën voorwerpen.

Een van de rijkdommen die door de “koloniale machten” worden uitgebuit, is het culturele erfgoed. Duizenden voorwerpen, alsook menselijke resten, werden ofwel verworven in omstandigheden van duidelijke ongelijke ruil, of zonder toestemming uit Congo weggenomen tijdens de koloniale periode, d.w.z. de jaren van politieke overheersing van Congo van 1885 tot 1908 en van 1908 tot 1960.

Deze situatie ontnemt de burgers van de voormalige kolonie de toegang tot hun eigen geschiedenis, cultuur, creativiteit en spiritualiteit van hun voorouders. De toegang tot deze voorwerpen is vandaag de dag de facto voorbehouden aan westerlingen en mensen uit de diaspora die in Europa wonen.

De kwestie van de restitutie van voorwerpen die nu eigendom zijn van de Belgische Staat, is een belangrijk thema geworden in het nationale en internationale publieke debat. Deze kwestie van materiële restitutie is een mengeling van symbolische kwesties - die verband houden met de juridische eigendom van de voorwerpen in kwestie - en operationele kwesties - die verband houden met de conserveringsmethoden, het vervoer, enz. Deze operationele kwesties hebben vaak concrete vooruitgang op het symbolische front verhinderd.

Twee principes

Het lijkt mij dan ook belangrijk zo spoedig mogelijk een dialoog met de Congolese autoriteiten aan te knopen, een dialoog waarin de kwestie van de restitutie van tijdens het koloniale tijdperk op onrechtmatige wijze verworven voorwerpen gezamenlijk en op gecoördineerde wijze wordt aangepakt en waarin wordt aangegeven welke steun aan de Democratische Republiek Congo (DRC) zal worden verleend om het behoud en de opwaardering van de materiele restitutie van voorwerpen te vergemakkelijken.

Om het probleem van de operationele kwesties in verband met de restitutie op te lossen en de symbolische kwestie zo snel mogelijk te regelen, heb ik de Belgische regering voorgesteld twee principes toe te passen:

- 1.** Het is van belang dat de vervreemdbaarheid van eigendom uit het koloniale verleden, d.w.z. eigendom dat in de periode 1885-1960 werd verworven, met het oog op de teruggave wettelijk wordt erkend. Het juridische karakter van de vervreemdbaarheid houdt symbolisch in dat - bij gebreke van zekerheid over de gevolgen van het bezit van deze voorwerpen door België - deze voorwerpen met het oog op de restitutie kunnen worden vervreemd. Dit is dus een eerste vereiste om de herkomststudies op een serene manier aan te pakken en de wetenschappelijke kennis over deze voorwerpen te vergroten.
- 2.** De voorgestelde aanpak is in de eerste plaats bedoeld om een dialoog met de autoriteiten van de Democratische Republiek Congo op gang te brengen, om een kader te bieden waarin de restitutie van de juridische eigendom van alle goederen waarvan uit een herkomstonderzoek blijkt dat het bezit door België illegitiem¹ is, te faciliteren. Deze overdracht van de juridische eigendom moet onmiddellijk plaatsvinden, ongeacht of er al dan niet een vordering tot materiële restitutie is ingesteld. Met deze overdracht van het juridisch eigendom wordt erkend dat de wettige eigenaar - de Congolese staat - het recht heeft om materiële restitutie te vragen, op basis van een versterkte wetenschappelijke en culturele samenwerking. Ik zou dit kader samen met mijn Congolese collega's willen opbouwen en het laten berusten op een gezamenlijke wetenschappelijke commissie die wetenschappers uit onze beide landen bijeenbrengt.

¹ De notie van onrechtmatigheid van de verwerving door België van de voorwerpen kan worden beschouwd als de verwerving van de genoemde voorwerpen met geweld of als oorlogsbuit

Drie categorieën

Meer concreet zal deze tweeledige aanpak concreet gestalte krijgen in drie categorieën van voorwerpen die zich momenteel in onze collecties in België bevinden:

1. Voor alle voorwerpen waarvan na een herkomstonderzoek kon worden vastgesteld dat België ze op onrechtmatige wijze had verworven:

- Deze zouden van het publieke domein naar het privédomein van de Staat worden overgebracht en aldus vervreemdbaar worden met het oog op restitutie. Dit is een noodzakelijke voorafgaande stap naar een juridische overdracht van eigendom tussen staten.
- Er zou een overeenkomst tussen België en de Democratische Republiek Congo worden gesloten om de juridische eigendom van deze voorwerpen te herstellen en tegelijk te voorzien in de deponering ervan in België met het oog op bewaring, onderzoek en ontwikkeling. In deze overeenkomst zouden de voorwaarden worden vastgelegd waaronder de Democratische Republiek Congo - indien zij dit wenst - de fysieke overbrenging van de voorwerpen naar haar grondgebied zou kunnen eisen.

2. Voor alle voorwerpen waarvan kon worden vastgesteld dat België ze rechtmatig heeft verworven:

Deze worden uiteraard bewaard in het publieke domein van de Staat.

3. Voor alle voorwerpen waarvan niet kon worden vastgesteld dat België ze rechtmatig heeft verworven:

- Deze zouden worden overgebracht naar het privédomein van de Staat en aldus vervreemdbaar worden met het oog op restitutie. In afwachting van de herkomststudies voorziet het koninklijk besluit in de handhaving van de conserveringsvoorwaarden die van toepassing zijn op openbare collecties (principes van verantwoordelijkheid en standstill).
- Indien uit het herkomstonderzoek blijkt dat de voorwerpen op rechtmatige wijze zijn verworven, worden zij opnieuw in het publiek domein gebracht; indien dit niet het geval is, valt het voorwerp onder de overeenkomst die is beschreven voor onrechtmatig verworven voorwerpen (zie hierboven)
- Voorwerpen die nog moeten worden bestudeerd of waarvan de bestudering het niet mogelijk zou maken het al dan niet rechtmatige karakter van de verwerving vast te stellen, zouden tot het privédomein blijven behoren, waardoor zij symbolisch zouden worden onderscheiden van legitiem verworven voorwerpen. Zij zouden tot het privédomein blijven behoren totdat een studie of een nader onderzoek het mogelijk zou maken ze over te brengen naar de categorie van rechtmatig verkregen voorwerpen of naar de categorie van onrechtmatig verkregen voorwerpen.

Het spreekt vanzelf dat een versterking van de wetenschappelijke en culturele samenwerking nodig is. Mijn doel is om te beginnen met de identificatie van een reeks maatregelen en gezamenlijke initiatieven ter versterking van de wetenschappelijke en culturele samenwerking tussen België en de DRC, in het kader van de restitutie en, meer in het algemeen, in het kader van het behoud, het onderzoek en de ontwikkeling van deze voorwerpen. De vertegenwoordigers van de DRC zouden moeten worden gevraagd welke steun ons land op nuttige wijze zou kunnen verlenen om de concrete materiële restitutie mogelijk te maken en te begeleiden: overdracht van bepaalde vaardigheden inzake conservering die de instellingen die de voorwerpen in bewaring hebben, hebben verworven, hulp bij het creëren van aangepaste opslag- en opwaarderingsruimten, steun bij het inventariseren van de collecties, enz. Restitutie zou centraal staan in deze dialoog, maar ook de "reconstitutie" van collecties, alsmede de mogelijkheden van digitalisering, bruiklenen en reizende tentoonstellingen zouden worden besproken.

Tegelijkertijd willen wij onze capaciteit voor herkomstonderzoek versterken om op wetenschappelijke wijze vast te stellen onder welke omstandigheden elk van deze voorwerpen werd verworven.

Ik kijk ernaar uit om deze dialoog zo spoedig mogelijk aan te gaan!

Thomas Dermine

INTRODUCTIE TOT HET HERKOMSTPARCOURS

In de permanente tentoonstelling kan de bezoeker via zijn eigen smartphone een parcours downloaden met de Faro Erfgoedapp. De uiteenlopende herkomst van een aantal objecten wordt zo in de kijker gezet. Het parcours wil een genuanceerd beeld geven van de complexiteit van verwerving, bewaring, toe-eigening, toegankelijkheid en teruggave. Enkele objecten met een erg omstreden herkomst komen uiteraard aan bod in dit parcours.

In Congo werden al zeer vroeg militaire campagnes op touw gezet om de bevolking te onderwerpen, grenzen af te bakenen en het gezag van de koloniale overheid te vestigen. Onderweg verzamelden dergelijke expedities vaak ook objecten. Vaak ging het om wapens en andere trofeeën die waren buitgemaakt bij gewelddadige confrontaties. Ze illustreerden het succes van de verovering op de Afrikaanse volkeren.

Naast militairen werden ook ambtenaren, missionarissen, handelaars en wetenschappers aangespoord om in Congo objecten te verwerven. Over sommige stukken hebben we veel informatie; van andere kennen we alleen de vindplaats en de naam van de verzamelaar, niet de naam van de maker of de betekenis van het object zelf. Wat is geweten over de context, welke weg legde het object af voor het in de museumcollecties terecht kwam?

Dit parcours is zeker niet volledig of exhaustief en zal regelmatig worden aangevuld met de resultaten van nieuw herkomstonderzoek. Ook de Afrikaanse diaspora zal inbreng hebben in dit parcours.

Drie vitrines aan de *museumzone* geven een introductie op dit parcours.

1. Roofkunst

Na langdurig en grondig herkomstonderzoek is de gewelddadige context waarin dit beeld naar België werd gebracht nu gekend. Het beeld valt onder de noemer 'roofkunst'.

Alexandre Delcommune (1855-1922) is de eerste Belg die zich vestigt in Boma, aan de monding van de Congostroom. Hij werkt er voor een Frans handelshuis en leidt er een factorij, een overzeese handelspost. Europeanen die zich in Boma willen vestigen, moeten over het bezit van de grond en het recht om handel te

drijven onderhandelen met de negen koningen van Boma. Delcommune komt met hen in conflict. In 1878 weet hij tijdens een gewapende aanval beslag te leggen op het befaamde *Nkisi Nkonde*-beeld van Kongo-chef Ne Cuco, een van de negen koningen. Het is een spijkerbeeld, dat voor de Kongo magische krachten bezit. Delcommune beschouwt het beeld als een gijzelaar en neemt het mee naar België.

AfricaMuseum podcast

Het beeld van Ne Kuko:
over koloniale roofkunst &
herkomstonderzoek

<https://www.africamuseum.be/nl/learn/podcasts/tout-passe-sauf-le-passe/episode1>

2. Recente aanwinst

Dit masker is een recente aanwinst, verworven binnen vastgestelde regels.

Likishi lya kashina kaji. Masker / Masque / Mask. Chingalala, Northwestern Province, Zambia. [Lenga Navo]. Created by Kenneth Lizambo. Late 20th century. Hide, plant fibre, pigment, paper, tar or resin, plastic. Field-collected by B. Wastiau. 1997. EO.1998.14.44.

3. In onderzoek

Dit masker is het onderwerp van lopend herkomstonderzoek.

Idimu. Masker / Masque / Mask. [Lega]. RD Congo. 2nd quarter of the 19th century. Elephant ivory. Collected by D. Biebuyck. 1952. Registered in 1955. EO.1955.3.53.

EEN GREEP UIT HET PARCOURS

Nkishi. Krachtbeeld.

Nkishi. Krachtbeeld / Statue de force / Power figure. Lomami, RD Congo. [Songye]. 20th century. Wood, copper alloy, iron, plant fibre, horn, hide. Bequest from J. Walschot. 1980. EO.1980.2.492.

Een privécollectie

Dit stuk belandde in 1980 in de collecties van het museum door een legaat van de Brusselse kunsthandelaar en verzamelaar Jeanne Walschot, die in 1977 was overleden. De periode van drie jaar tussen haar dood en de opname in de inventaris van het museum kan onder meer worden verklaard door de omvang van de collectie die ze aan het museum naliet. Die bestaat uit meer dan 3000 voorwerpen en archiefstukken.

Onvolledige herkomstinformatie

De collectie werd in België opgebouwd gedurende de hele 20e eeuw, vanaf de periode van de Eerste Wereldoorlog tot het begin van de jaren 1970. Walschot had een winkel in het centrum van Brussel die was uitgegroeid tot een - ook internationaal - bekend adres voor Congolese objecten. Ze kocht ook via advertenties aan oud-kolonialen en deed actief onderzoek op de plaatsen waar zij geweest waren.

Zoals voor veel voorwerpen uit privécollecties die zich nu in het museum bevinden, is er jammer genoeg geen informatie over de context van hun verwerving in Congo zelf. Een relatieve identificatie van dit type objecten kan alleen gebeuren via vergelijkende studies van de stijl, iconografie, materialen, enz. van soortgelijke, beter gedocumenteerde stukken.

Er gebeurde reeds een eerste herkomstonderzoek op dit object, maar we weten nog steeds niet wie de originele eigenaar was en hoe het werd verzameld. Voor dit object is eventueel nieuw onderzoek in de DR Congo noodzakelijk.

Helmmasker

Helmmasker / Masque-heaume / Helmet mask. Kindundu, Kwilu, RD Congo. [Suku].
Early 20th century. Wood (*Ricinodendron heudelotii*), pigment, plant fibre. Gift from the
Compagnie du Kasai. 1913. EO.0.0.15374.

Dit masker werd aan het museum geschonken door de concessiemaatschappij *Compagnie du Kasai* (CK) die ten tijde van de Onafhankelijke Congostaat een terreurbewind voerde in de regio Kasai. Via tentoonstellingen en schenkingen van etnografische objecten probeerde de maatschappij haar imago op te poetsen.

In 1901 werd de *Compagnie du Kasai* opgericht en kreeg het recht om gedurende dertig jaar o.a. rubber te oogsten in het Kasai-bekken, een gebied van ongeveer 360 000 km². De *Compagnie du Kasai* wordt een geprivilegieerde partner van de Onafhankelijke Congostaat.

Dit masker is het onderwerp van lopend herkomstonderzoek.

Bedstijl

Fragment van een *kumbi* bedstijl / Fragment d'un montant de lit *kumbi* / Fragment of *kumbi* bedpost.
Kangu, Kongo-Central, RD Congo. [Yombe]. Late 19th century. Wood (*Adansonia digitata*), black pigment.
Gift from N. De Cleene. 1934. EO.0.0.35776.

Dit object is een fragment van *kumbi*-bedstijl en werd verzameld door een missionaris, vermoedelijk in de vroege jaren 1900. In die beginperiode bestond in en rondom de missie een strikt autoritair regime waarbij vaak geweld werd gebruikt en waarbij objecten die bij niet-christelijke rituelen werden gebruikt vaak werden gestolen of vernietigd. Het object werd in 1934 aan het museum geschonken door de familie van Dr. Natal De Cleene, een van de voornaamste theoretici van de koloniale etnografie en het indirect bestuur uit de jaren 1920-1930. Hij was de neef van een vooraanstaand missionaris, Mgr. Natalis De Cleene.

Dit object is het onderwerp van herkomstonderzoek.

Olifantenmasker

Olifantenmasker / Masque d'éléphant / Elephant mask. Former province Katanga. RD Congo. [Luba]. 19th century. Wood (*Ricinodendron sp.*), pigment. Gift from C.F.A. Lemaire. 1899. EO.0.0.3722.

Van 1898 tot 1900 ondernam luitenant Charles Lemaire (1863-1925) in opdracht van Leopold II een expeditie door de toenmalige provincie Katanga. Die moest vooral grenzen vastleggen, verdragen sluiten en grondstoffen vinden. De indrukwekkende expeditie is zwaar bewapend en enkele keren komt het tot confrontaties. Onderweg werden planten, dieren en objecten 'verworven', vaak tijdens een rustperiode op een koloniale post. Honderden dragers, waarvan er velen stierven onderweg, brachten die naar de kust. Dit masker werd in 1898 meegenomen.

Dit object valt mogelijk in de categorie 'roofkunst', en zal verder onderzocht worden.

Voorouderbeeld Lusinga

Voorouderbeeld dat bekendstaat als Lusinga / Statue d'ancêtre connu sous le nom de Lusinga / Ancestral statue known as Lusinga. Marungu, Tanganyika, RD Congo. [Tabwa]. Before 1885. Wood (*Vitex madiensis*), pigment, chicken feather, warthog tooth, monitor lizard, cotton, glass beads. War booty. Gift from the widow of E. Storms. 1930. EO.0.0.31660.

Verworven tijdens een gewelddadige periode

De weduwe van de militair Emile Storms (1846-1918) schonk in 1930 de verzameling van haar overleden man aan het museum. De collectie bevat verscheidene onderdelen van de uitrusting van Storms, documenten en bijna 340 etnografische voorwerpen. Deze zijn door Storms verworven in het oostelijk deel van de DR Congo, toen hij op een 'verkenningssmissie' was voor de *Association Internationale Africaine*

die de oevers van het Tanganyika-meer bereikte. Deze missie resulteerde in de oprichting van het station Mpala op 10 mei 1883, waar Storms zich gedurende meer dan twee jaar vestigde tot aan zijn definitieve vertrek uit Congo in juli 1885.

Symbool van overwinning

Dit beeld stelt de mannelijke voorouders voor van Lusinga Iwa Ng'-ombe (ca. 1840-1884), een Tabwa-chef uit de Marungu-regio in het oosten van de DR Congo. Lusinga was de belangrijkste tegenstander van de Belgische officier Emile Storms, die controle probeerde te krijgen over de gebieden ten westen van Tanganyika. Lusinga werd onthoofd tijdens een militaire strafoperatie die Storms op 4 december 1884 organiseerde. Naast de schedel van zijn vijand, werden voedsel

en eigendommen, waaronder dit beeld, in beslag genomen. Storms consolideerde hiermee symbolisch zijn overwinning: hij eigende zich de vertegenwoordiging van de matrilineaire dynastieke lijn van van de overleden chef toe. De opname van het beeld in de privé-verzameling van de militair in België getuigt van die waarde als 'oorlogstrofee'. Het werd tentoongesteld in een installatie van panoplies in de ontvangstruimte van zijn Brusselse woning.

De gewelddadige context waarin dit beeld verworven werd en naar België werd gebracht is gekend. Het beeld valt onder de noemer 'roofkunst'.

Luba-masker

Antropo-zoömorf masker / Masque anthropo-zoomorphe / Anthropo-zoomorphic mask.
Luulu, Katanga, RD Congo. [Luba]. 2nd quarter of the 19th century. Wood (*Ricinodendron
rautanenii*). Purchase from the widow of O. Michaux. 1919. EO.0.0.23470.

Verzamelcontext

Dit Luba masker werd in maart 1896 uit het dorp Luulu in de DR Congo weggenomen in het kader van vergeldingsacties van de 'Tetela-opstand' binnen de Weermacht. Commandant Oscar Michaux verkreeg in deze context de volledige bevoegdheid om militaire operaties tegen de muiters te leiden. Het was tijdens de opmars van de gewapende colonne dat het dorp Luulu met geweld werd bezet. De chef had de troepen geweigerd zich in zijn dorp te vestigen. Terwijl de inwoners het bos in vluchtten, werden hun voedsel en vele bezittingen, waaronder dit masker, uit het verlaten dorp geplunderd.

De collectie Michaux omvat 715 voorwerpen en werd in 1919 door zijn weduwe aan het museum verkocht. Dit is het enige masker in de collectie,

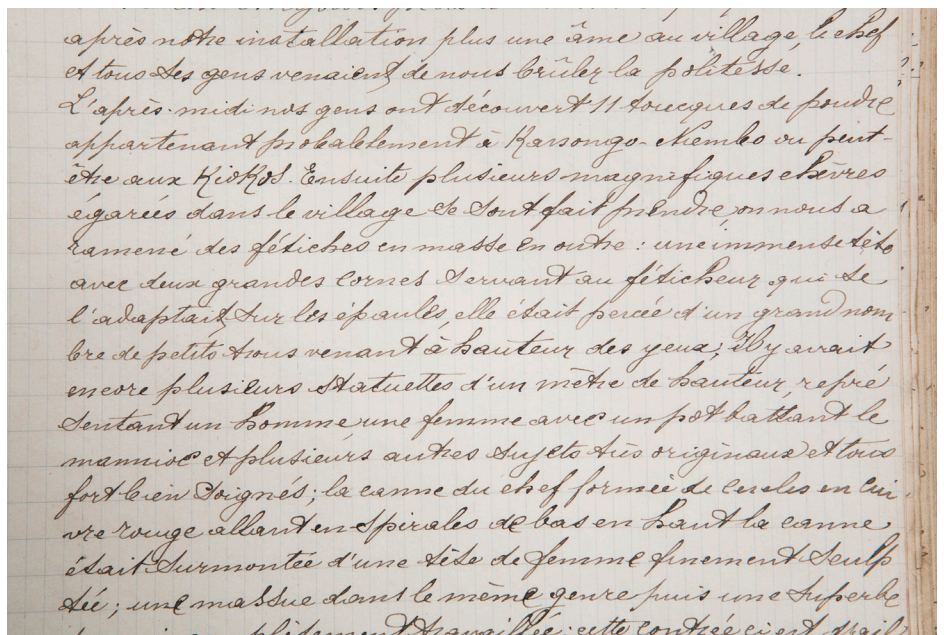
die voorts bestaat uit bekers, hoorns, doosjes, beeldjes, scepters, kammen, ivoeren voorwerpen, tal van geweven raffiatextiel, wapens, muziekinstrumenten en stoelen die de militair tijdens zijn bijna zeven jaar durende verblijf in Congo heeft verworven.

De voorwerpen uit de Michaux-collectie lijken, naargelang van de omstandigheden, onderhandeld of geplunderd. Michaux verzamelde niet op aanvraag of in opdracht van de Staat waardoor de vraag zich stelt waarom hij toch zo'n omvangrijke collectie verwierf. De verzameling kwam waarschijnlijk tot stand gebaseerd op een verlangen naar 'militaire souvenirs' en een belangstelling voor 'mooie exotische voorwerpen'.

De context waarin dit masker verworven werd en naar België werd gebracht is grotendeels gekend en wordt verder onderzocht. Vermoedelijk gaat het om roofkunst.

Carnet de campagne

Albert Lapière, een officier die Michaux in die tijd vergezelde, schreef een dagboek waarvan het museum een kopie bewaart. Dankzij dit document is er een verslag van de plundering van het Luba-masker in Luulu. Lapières verslag van de gebeurtenissen in Luulu werd in enigszins verfraaide vorm overgenomen door O. Michaux in zijn boek *Carnet de campagne* (1913). Het verslag van A. Lapière werd bestudeerd door Dr. R. Ceysens, die in 2011 een uitgebreide studie van de collectie van O. Michaux publiceerde aan het KMMA.

Fragment met beschrijving Luba masker

Lapière relate longuement le contexte de l'arrivée de leur troupe à Luulu et détaille la prise du masque :
« le 26 (mars) la route est fort longue, nous n'arriverons au village de Lulu que vers 2h et par contre il n'y a pas une goutte d'eau sur la route, [...] »

Quelques instants après notre installation, plus une âme au village, le chef et tous ses gens venaient de nous brûler la politesse. [...]

Ensuite plusieurs magnifiques chèvres égarées dans le village se sont fait prendre, on nous a ramené des fétiches en masse, en outre : une immense tête avec deux grandes cornes servant au féticheur qui se l'adaptait sur les épaules, elle était percée d'un grand nombre de petits trous venant à hauteur des yeux, il y a avait encore plusieurs statuette d'un mètre de hauteur représentant un homme, une femme avec un pot battant le manioc et plusieurs autres sujets très originaux et tous fort bien soignés ; la canne du chef formée de cercles en cuivre rouge allant en spirales de bas en haut la canne était surmontée d'une tête de femme finement sculptée ; une massue dans le même genre puis une superbe pagaie complètement travaillée ; cette contrée-ci est d'ailleurs très riche en fait d'objets de collection. [...]

La nuit s'est passée sans incident.

Le 27 nous quittons Lulu, plus de marais seulement forêts tout le temps [...] »

Pad

Sclerophrys regularis. Bokaal met specimens in alcohol / Bocal avec échantillons en alcool / Jar with specimens in alcohol. Parc national Albert, Kivu, RD Congo. 1955. Field-collected by G.-F. de Witte. 1955. B.119166, B.119175, B.119176, B.119191-92, B.119193-94.

Een wetenschappelijke expeditie

De hier getoonde amfibieën zijn in alcohol geconserveerde specimens die in 1955 verworven werden door de herpetoloog (reptielenexpert) Gaston-François de Witte (1897-1980), tijdens een wetenschappelijke expeditie in het Nationaal Park Koning Albert (het huidige Nationaal Park Virunga).

In 1920 trad de Witte toe tot het Museum van Belgisch Congo. Hij werkte er op de afdeling Zoölogie en Entomologie. Vanaf 1924 reisde hij verschillende keren naar Congo, waar hij monsters nam van fauna en flora. In 1936 trad hij in dienst van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Niet enkel de Witte

Naast de naam de Witte horen de namen te staan van honderden anonieme mensen die aan de collectiecampagnes hebben meegewerkt en ze mogelijk hebben gemaakt. In het begin van de koloniale periode werden de expedities over het algemeen georganiseerd door een klein, multidisciplinair wetenschappelijk team dat uitsluitend uit westerlingen bestond. Vele Congolezen vergezelden hen echter en vormden een onmisbare versterking bij het verzamelen van zoveel mogelijk monsters.

Dankzij de verschillende wetenschappelijke expedities onder zijn leiding konden Belgische musea zoals dat van Tervuren en het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen een groot aantal dier- en plantensoorten verwerven. De door de Witte opgebouwde zoölogische collectie omvat 153.031 amfibieën, 6.004.000 insecten, 3326 zoogdieren, 13.447 vogels, 32.377 vissen en 20.028 reptielen. De botanische collectie omvat 16.944 Afrikaanse herbariumnummers. Bovendien bewaart het museum van Tervuren een honderdtal etnografische voorwerpen die de Witte tijdens zijn expedities heeft verworven.

De Congolezen werden aangeworven als dragers om de kisten met de collecties te vervoeren. Zij hielden zich bovendien bezig met opsporing en jacht of werden ingehuurd om de dieren te slachten. In 1954 bestond de technische staf van het Nationaal Park Koning Albert uit 34 Congolezen (preparatoren, jagers, botanici, taxidermisten, enz.), die belast waren met het voederen, sorteren en verpakken van de verzamelde specimens.

Masker Tshokwe Cihongo

Een etnografische aanwinst door een bioloog

Bioloog Gaston-François de Witte verwierf ook etnografische objecten. Dit masker verwierf hij tijdens zijn eerste expeditie voor het museum. In 1931, tijdens een missie in Katanga, verwierf de Witte talrijke Tshokwe-maskers in de stad Dilolo, dicht bij de grens met Angola, samen met hun integrale kostuums. Dat was heel waardevol omdat weinig verzamelaars dat deden. Om esthetische of logistieke redenen beperkten de meeste verzamelaars zich systematisch tot het 'gezicht' van het masker.

Bovendien fotografeerde de bioloog de meeste van deze maskers ten voeten uit, in voor- en -zijaanzicht. Die visuele documentatie is belangrijk om de materiële kenmerken (kostuum, accessoires) te specificeren, al volstaat dat niet om hun immateriële context (dansen, liederen) te reconstrueren.

Cihongo. Masker / Masque / Mask. Dilolo, Katanga, RD Congo.[Tshokwe]. Branch, feather, pith, paper, plant fiber, bark cloth, hide. Field-collected by G.F. de Witte. 1931. EO.0.0.33780-1.

De collectie wordt beïnvloed door de interesses van de verzamelaars

De wetenschappelijke expedities van de Witte in Congo werden begeleid door veel dragers. Daardoor kon hij ook zoveel objecten verwerven. Hoewel hij oprecht interesse had voor Congolese culturen, blijft de informatie over de verzamelde voorwerpen zeer beperkt: hij was immers geen etnoloog. Heel vaak noteerde hij enkel de naam van de plaats van verzameling en van de bevolkingsgroep.

Tijdens zijn eerste twee missies naar Congo, in 1925 en 1931, probeerde de Witte alle elementen - natuurlijke en culturele - van een gebied te verzamelen. Nadien concentreerde hij zich uitsluitend op biologische stalen.

De collecties verzameld door bioloog Gaston-François de Witte getuigen van verzamelwoede. Zijn systematische aanpak biedt evenwel een aanknopingspunt voor herkomstonderzoek.

Bioloog G.-F. de Witte poseert met zijn collectie Tshokwe maskers. 1931. EP.0.0.5825.

Ivoren signaalfluit

Ivoren signaalfluit met modulatiegat / Sifflet en ivoire à trou de modulation / Ivory whistle with modulation hole. [Pende]. Kwilu, RD Congo. Late 19th century. Ivory. Purchase. MO.0.0.15678.

Verworven tijdens een geweldadige periode

Dit fluitje komt uit een collectie van 117 voorwerpen uit de Onafhankelijke Congostaat, die naar België werden gebracht door de Belgische soldaat Léon Rom. De collectie bestaat hoofdzakelijk uit kleine gebruiksvoorwerpen en is vergelijkbaar met andere verzamelingen die in die periode werden samengesteld. Het gaat voor het merendeel om Kuba-objecten die beantwoorden aan de esthetische smaak van die tijd (bekers, dozen, textiel). Dit fluitje werd in 1925 door de weduwe van Léon Rom aan het museum verkocht.

Léon Rom (1860-1924) trad in 1886 als ambtenaar in dienst van de Onafhankelijke Congostaat. Hij werd benoemd tot commissaris van het district Matadi en werd vervolgens in 1890 tweede luitenant van de Weermacht;

Prestigeobject zonder context

De omstandigheden waarin dit stuk werd verworven zijn moeilijk te achterhalen: ze worden niet gepreciseerd in de museumarchieven, zoals voor geen enkel ander stuk in deze collectie.

Oudere etiketten wijzen erop dat Rom niet noodzakelijk degene was die al deze objecten verwierf. Na 'verzamelende ambtenaar' staat soms immers een andere familienaam, naast andere aanduidingen zoals 'inheemse naam, dorpsnaam, categorie', enz.

daarna was hij chef van de post in Leopoldstad (het huidige Kinshasa). Daar ontmoette hij de Engels-Poolse schrijver Joseph Conrad (1857-1924). De auteur van *Heart of Darkness* (*Hart der duisternis*) putte uit zijn herinneringen aan Congo, maar ook uit de berichten die hem bereikten na zijn terugkeer in december 1891, om zijn roman te schrijven, die in 1899 werd gepubliceerd.

Naar verluidt is een van de beruchtste personages in zijn boek, de ivoorhandelaar Kurtz, door Rom geïnspireerd. Velen zien in sommige karaktertrekken van Kurtz een weerspiegeling van het geweldadige gedrag van Rom op zijn post in Stanley Falls (1894-1895), waar zijn huis een perk had dat omringd werd door menselijke schedels.

De meeste voorwerpen lijken echter te zijn meegebracht zonder beschrijvende etiketten. Hun identificatie door de diensten van het museum is dus, zoals zo vaak, gebeurd door ze te vergelijken met eerder bekende en gedocumenteerde museumcollecties.

Dit object valt mogelijk in de categorie 'roofkunst' en zal verder onderzocht worden.

Brief

Kiswahili-manuscript, geschreven in aangepast Arabisch schrift (correspondentie over de handel in stoffen en ivoor) / Manuscrit kiswahili en caractères arabes adaptés (Correspondance relative au commerce des étoffes et de l'ivoire) / Kiswahili manuscript written in adapted Arabic script (Correspondence concerning ivory and textile trade). Purchase from widow of L. Rom. 1925. HA.01.0139.2.

*Hali b. Sulim, or Ruma Lisa
il y a que Meunié Peube a pris de bonny
et de femmes de gongo - beaucoup de fruits
peube et Raphèle
le 25 pour les que le bonny avec Meunié Meuhou
et de son père (celui-ci est de lui)*

الى حضرة الشيخ الأجل الأكرم كصو الكهنه الاخ محمد صالح بن الدروك
هنا نطعم الله وبقا و من كل مؤوقاه للام عليه ورحمة الله
وبركاته في كما تيمنا بد والبطا و هبانه على الدوام اخون
البر معروفه فذكر مرادنا لا لتد في حال العذر والنوع المتعم
و هذه الاطراف لا نرا على عذر العذر و نعلم نكان و منتهى لما اف
منك على بيان نكنا ان تكون في حال العافية و اخبار هذه
الاطراف تا و الحرب و اير و بالامر و رخصه ان مني بيتي في
مهران هجم على خا كمد غوغ مرتبه و صح بيتهم قناك كبر و انهم
غوغ و من مؤمن الكافرين و قتلوا من ربا عذ غوغ جمله اطارم و اخذ
اموالهم و نفاق و باروت و خا ك مات و هذه الوقوع استوت بعد
الوقوع الاولي و في هذه الايام خرج مني مناجوي و ما عنده
قاصد الى عند غوغ و في عامه و خرجت جمله من خيوس و انكسرت الخا
و ما انصر الامم عند الله ما بانتم اظهرت الله اللام بلعه
سيفه من بلاد و صالح من كماله معجم غيم و كانه و هبنا للموا عليه
الوالد محمد و اخون على بن محمد و صيد خلتان و عمار بن منصور و عبيد
و عبيد علي و شاهد و بن محمد خان و ابن شهاب و هاشم
و كان هن من كعت اخذ على من كعت الحصى من يوم 18

Herinneringen aan een vijand uit de collectie van Rom

Onderschepte correspondentie over campagnes tegen Arabo-Swahili handelaars.

De verzameling van de Belgische militair Léon Rom bevat verscheidene handgeschreven brieven in het Arabo-Swahili. Ze zijn gericht aan Muhammad bin Halfān, een vermaard ivoor- en slavenhandelaar die beter bekendstond onder de bijnaam Rumaliza. Ze stemmen overeen met de periode waarin Rom werd aangesteld in Stanley Falls (nu Boyoma Falls) in Oost-Congo, waar gewapende conflicten tegen Arabo-Swahili plaatsvonden. De veldtocht tegen Rumaliza door de Weermacht duurde verschillende jaren, maar het beslissende ingrijpen van Rom bleef beperkt tot de laatste weken. De laatste aanval beschrijft hij in zijn aantekeningen.

Het is onduidelijk of Rom dit document in de context van dit gewelddadige conflict meenam of overhandigd kreeg. Hij hield het bij als 'souvenir' aan een verslagen vijand, wat erop zou kunnen wijzen dat hij de brief als een trofee beschouwde. Rumaliza, die zich herhaaldelijk verzette tegen de installatie van Duitse en Belgische strijdkrachten in de Tanganyika-regio, wist de verschillende aanvallen echter te overleven en te ontsnappen - in tegenstelling tot veel van zijn gelijken. Uiteindelijk vestigde hij zich op Zanzibar, waar hij zijn handelsactiviteiten voortzette.

Portret van Léon Rom

TENTOONSTELLINGSPROGRAMMA

AfricaMuseum 2021 - 2023

De tijdelijke tentoonstellingen in de periode 2021 - 2023 kaderen in het verdere proces van dekolonisering en raken elk een ander aspect van dit traject aan:

- Welke rol heeft het KMMA gespeeld in de manier van denken over en omgaan met Afrika, Afrikanen en Belgen van Afrikaanse afkomst?
- Hoe omgaan met ons koloniaal verleden?
- Wat is de herkomst van de collecties? Vrijwel alle collecties van het KMMA zijn oorspronkelijk beschreven door vooral witte mannen. Hoe kijken Afrikanen zelf naar onze collecties? Meestal wordt het debat gevoerd over etnografische collecties en archieven, maar wat met de natuurhistorische collecties?
- Hoe kan KMMA een voortrekkersrol spelen in de promotie van wereldburgerschap en het bestrijden van stereotypen en racisme?

In elk van onze tentoonstellingen is co-creatie een uitgangspunt. Ook de input van hedendaagse kunstenaars blijft een meerwaarde.

Programma 2021 -2023

MENSELIJKE ZOO HUMAIN
9 november 2021 - 6 maart 2022

EUROPA OXALÁ
september 2022- december 2022

TIERRA INFINATA
oktober 2022- december 2022

WALSCHOT
lente 2023 - zomer 2023

DECOLONIZING NATURE
najaar 2023

Menselijke Zoo Humain (werktitel)

9 november 2021 - 6 maart 2022

De tentoonstelling *Menselijke Zoo Humain* is een reizende tentoonstelling die de vergeten geschiedenis van de Mensenzoo's onder de aandacht brengt. In Tervuren wordt deze tentoonstelling georganiseerd naar aanleiding van de herdenking van de koloniale tentoonstelling 125 jaar geleden. Die koloniale tentoonstelling in Tervuren maakte deel uit van de wereldtentoonstelling van 1897 in Brussel.

Als onderdeel van die tentoonstelling werden drie Congolese dorpen in de Tervuurse Warande nagebouwd als attractie voor de bezoekers. Twee van de 269 Congolezen die de dorpen tijdelijk moesten bevolken, stierven reeds onderweg naar Tervuren. Zeven Congolezen, - Ekia, Gemba, Kitukwa, Mpeia, Zao, Samba en Mibange - overleefden de kille zomer niet en liggen begraven in Tervuren.

Commissarissen van de tentoonstelling zijn Pascal Blanchard (ACHAC), Maarten Couttenier (KMMA) en Mathieu Zana Etambala.

Europa Oxalá

september 2022 - december 2022

De expo *Europa Oxalá* is een hedendaagse reizende kunsttentoonstelling over het thema 'Nieuwe Europeanen'. Het is een co-productie van het KMMA, MUCEM (Marseille) en Gulbenkian (Lissabon), op initiatief van het Europees onderzoeksproject MEMOIRS - *Enfants d'Empires et Postmémoires Européennes* van het studiecentrum voor sociale studies aan de universiteit van Coïmbra, en van de Gulbenkianvestiging in Parijs. Deze tentoonstelling belicht de zoektocht naar een Europese identiteit door de ogen van Afropeaanse kunstenaars.

De tentoonstelling stelt vragen over wat Europa is en wat de Europese identiteit betekent voor de generaties die in Europa wonen en een Europese achtergrond hebben maar afkomstig zijn uit de voormalige koloniën.

De tentoonstelling probeert te luisteren naar hen, de kinderen van de ex-kolonies, die zichzelf als 'nieuwkomers' bestempelen. Vaak worden ze als niet-Europees beschouwd worden, maar toch maken zij deel uit van de Europese geschiedenis.

De tentoonstelling *Europa, Oxalá* presenteert een zestigtal werken (schilderijen, tekeningen, beeldhouwwerken, films, foto's, installaties) van eenentwintig kunstenaars: Aimé Mpane, Aimé Ntakiyica, Carlos Bunga, Délio Jasse, Djamel Kokene-Dorléans, Fayçal Baghriche, Francisco Vidal, John K. Cobra, Katia Kameli, Mohamed Bourouissa, Josèfa Ntjam, Malala Andrialavidrazana, Márcio de Carvalho, Mónica de Miranda, Nú Barreto, Pauliana Valente Pimentel, Pedro A.H. Paixão, Sabrina Belouaar, Sammy Baloji, Sandra Mujinga, Sara Sadik.

© Márcio de Carvalho, courtesy de l'artiste

Márcio Carvalho, *Falling Thrones* 2019 Statue: King João I Athlète: Josina Muthemba Machel, 2019, micro pigment ink and acrylic on paper, 1,60 x 1,50m

© Sabrina Montiel-Soto

Tierra Infinita

oktober 2022 - december 2022

Tierra infinita is een hedendaagse kunstinstallatie van de Venezolaanse kunstenaar Sabrina Montiel-Soto in de permanente tentoonstelling van het AfricaMuseum. Het is het sluitstuk van twee jaar onderzoek door de kunstenaar. Ze vertrekt van de voorwerpen en specimina die in de vitrines worden getoond en voegt er elementen aan toe: tekeningen, beeldhouwwerken, objecten, woorden, films,

geluid, foto's. Hierdoor transformeren de objecten en worden nieuwe verhalen verteld. Ze verkent de relaties en breuken tussen Afrika en Amerika, vroeger en nu. Thema's die aan bod komen zijn ondermeer ecologie en milieu, koloniale geschiedenissen en postkoloniale samenlevingen.

Jeanne Walschot (werktitel)

lente 2023 - zomer 2023

Deze tentoonstelling ontrafelt de complexe manier waarop Afrikaanse collecties tot in Europa kwamen. De intrigerende figuur van de Brusselse handelsvrouw en verzamelaar Jeanne Walschot, vormt de rode draad doorheen deze tentoonstelling. De collecties die zij verzamelde kwamen na een legaat in het KMMA.

Deze collectie werd door Walschot in België opgebouwd gedurende de hele 20e eeuw, vanaf de periode van de Eerste Wereldoorlog tot het begin van de jaren

1970. De kunsthandelaar had een winkel in het centrum van Brussel die een bekende - ook internationale - plaats voor Congolese objecten was geworden. Zij kocht ook via advertenties van oud-kolonialen.

Zoals voor veel voorwerpen uit privécollecties die zich nu in het museum bevinden, ging er veel informatie verloren over de context van hun verwerving in Congo zelf.

Nkishi. Krachtbeeld / Statue de force / Power figure. Lomami, RD Congo. [Songye]. 20th century. Wood, copper alloy, iron, plant fibre, horn, hide. Bequest from J. Walschot. 1980. EO.1980.2.492.

© edlrad/CIFOR

Houtkap in DRC

Decolonizing Nature (werktitel) najaar 2023

Decolonizing nature verwijst naar de letterlijke kolonisatie van de natuur door de mens, maar ook naar het verband tussen de huidige crises en onze koloniale geschiedenis. Kolonisatie van samenlevingen en kolonisatie van de natuur gingen hand in hand, vanaf de 15e eeuw. Tenslotte verwijst het ook naar het feit dat wij momenteel onze toekomst koloniseren.

Deze tentoonstelling toont aan dat kolonisatie niet alleen een invloed heeft gehad op de bevolking in grote delen van de wereld, maar ook de manier heeft bepaald waarop de natuur wordt bekeken en behandeld. Door lokale gemeenschappen af te snijden en te negeren worden ook eeuwen van inheemse kennissystemen terzijde geschoven.

Decolonizing nature voegt Afrikaanse perspectieven en verhalen toe en ook kunstenaars krijgen een stem. Zo wil de tentoonstelling de blinde vlekken blootleggen en een inclusief verhaal over de natuur (en hoe die te respecteren en te beschermen) (co-)creëren.

PRAKTISCHE INFORMATIE

Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

Leuvensesteenweg 13
3080 Tervuren
02 769 52 11
www.africamuseum.be

Algemeen Directeur

Guido Gryseels

Perscontact

Kristien Opstaele
kristien.opstaele@africamuseum.be
0476 83 23 53

Een digitale versie van het persdossier en persfoto's kunnen gedownload worden via
<https://press.africamuseum.be>

Installeer gratis de Faro erfgoedapp op je smartphone of tablet:

Google Play

App Store

AF
RI
CA
museum